

PÁLDI KATALIN

A külkereskedelem szerkezeti átalakulása, 1995–1997

A rendszerváltás után látványosan változott külkereskedelmi forgalmunk nagysága, szerkezete és egyensúlya. E folyamat nyomon követése és statisztikai adatokkal történő bemutatása rávilágíthat a gazdaság szerkezetének változásaira is. A cikk a kivitel és a behozatal alakulását a külkereskedelmi statisztika alapján elemzi, és kitér az elmúlt években jelentőssé váló vámszabad területi forgalomra. A gazdaságpolitika és az 1995 előtti időszak értékelése nem tárgya az elemzésnek; ezeket a kérdéseket csak annyiban érinti, amennyiben bizonyos tendenciák megváltozására magyarázatul szolgálhatnak.*

A piacgazdasági átmenet radikális változásaival a keleti piacok beszűkültek, a termelés zsugorodott, s csőd- és felszámolási hullám söpört végig a gazdaságon. A külkereskedelemben nemcsak az áruforgalmat, hanem magát a tevékenységet is érintő liberalizáció és privatizáció nyomán komolyabb mennyiségben áramlott be a működőtőke. Az 1991 végi társulási egyezményrel, majd az elsősorban kelet-közép-európai országgal kötött szabadkereskedelmi megállapodásokkal kialakult folyamatok határozták meg az évtized elején-közepén a külkereskedelem működési feltételeit (*1. ábra*).

1991 óta mind az export, mind az import csaknem megduplázódott. Ez a folyamat azonban közel sem volt egyenletes: az első években az export visszaesése és az import növekedése miatt súlyosan romlott az egyensúly, az időszak második felében pedig a kivitelnek a behozatalénál nagyobb felfutása következtében az egyensúly fokozatosan javult. Az export 1997-re elérte az 1994. évinek a 182 százalékát, míg a behozatal az 1994. évinél csak mintegy 47 százalékkal volt magasabb. A behozatal növekedése főként azért lassult, mert az 1995-ös gazdaságpolitikai lépések következtében lefékeződött a fogyasztás, míg az export robbanásszerű növekedését a gyorsan beáramló működőtőke (pontosabban a versenyképes termelés részben ennek köszönhető felfutása) tette lehetővé, ami egyben a gazdasági szerkezet átalakulásának katalizátoraként is szolgált.

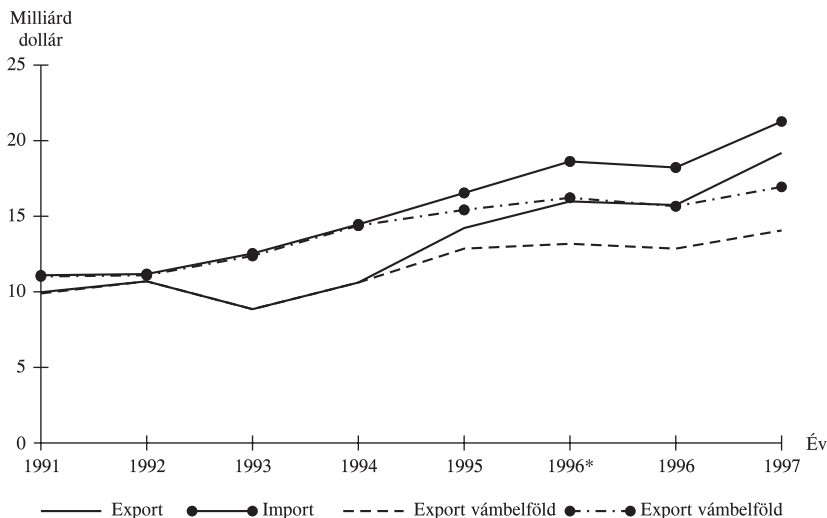
A vizsgált időszak végére többé-kevésbé lezárult a piacváltás folyamata, a tevékenység-

* A külkereskedelmi statisztika rendkívül sokat változott az utóbbi években. Az 1990-es évek elején a számbavétel alapja a vámstatisztika lett. 1995-től kísérleti jelleggel mérni kezdték, majd 1997-től hivatalosan is beépítették a statisztikába az ipari vámszabad területek forgalmát. A módszertani változások megnehezítik az ezekben járatlan érdeklődők számára az adatokban való eligazodást, és az elmúlt években nem is találkozhattunk a folyóiratokban több év külkereskedelmi folyamatait összefoglaló elemzéssel. Ezért azt gondolom, hogy ennek a hiánynak a pótlása kifejezett gazdaságpolitikai elemzés nélkül is érdekes információkat tartalmaz a téma iránt érdeklődők részére. A cikkben szereplő külkereskedelmi adatok forrása az IKIM külkereskedelmi statisztikája, de az alapadatokon kívül – ahol nincs másként megjelölve – a táblázatok a saját számításaimat tartalmazzák; ezek egy része az adatokat olyan bontásban közli, amelyek más elemzésekben nem szerepelnek.

1. ábra

A külkereskedelem alakulása, 1991–1997

(a vámstatisztika szerint, 1995-től a vámszabad területek forgalmával együtt)

gi liberalizáció következtében több tízezerre nőtt a külkereskedelemben részt vevő cégek száma. A forgalom azonban méret és tulajdonosok szerint egyaránt meglehetősen koncentrált (erre a későbbiekben még visszatérek), s átalakult a termékszerkezet: mind az exportban, mind az importban 40 százalék feletti a gépek részaránya. Multinacionális cégek telepedtek le az országban, és kezdtek lendületesen termelni. Az utóbbi időben azonban egyre több jel utal arra is, hogy a hazai (vagy legalábbis a magyar gazdasághoz szervesebben kapcsolódó) vállalkozások tevékenysége is élénkül. Így könnyen érthető, hogy az 1993–1994-re még nagy arányú, a GDP-hez viszonyítva több mint 6 százalékos külgazdasági hiány (amely az itt most nem tárgyalt, nagyságrendjében kisebb értékű és hatású nemzetközi szolgáltatásokat és turizmust is tartalmazza), 1995-től fokozatosan javulva 1997-re 1 százalék körüli vagy annál valamelyest kedvezőbb értéket ért el.

Minden jel szerint 1997-re a külső egyensúly fenntarthatóvá vált, most már a vita arról szól: mennyire kedvező vagy kedvezőtlen, illetve mennyire tartós a külföldi cégek ilyen nagy arányú jelenléte az országban. Azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy külföldi befektetések nélkül az ország nem érhetett volna el ilyen termelési és exportdinamikát és ilyen kedvező külső egyensúlyi helyzetet. Az is vitán felül áll, hogy az 1995-ös stabilizációs programnak a külkereskedelmet közvetlenül érintő, az importot azonnal lefékező intézkedései mellett a külső egyensúly szempontjából döntőnek bizonyult az a hatás, amelyet ezek az intézkedések a külföldi hitelminősítők és befektetők Magyarország iránti bizalmára gyakoroltak.

Export- és importfolyamatok 1995-ben

A folyó fizetési mérleg hiánya 1994-ben elérte a GDP 9,4 százalékát. A deficit abszolút értéke a negyedik negyedévben már meghaladta az 1 milliárd dollárt, majd 1995 első negyedévében megközelítette az 1,5 milliárd dollárt. Ez egyértelműen jelezte, hogy a

növekedés a külső (és vele együtt a belső) egyensúly szempontjából is fenntarthatatlan. A fogyasztásnak a megtermelt jövedelemnél kisebb visszaesése, illetve nagyobb növekedése már hosszabb ideje nyilvánvalóvá tette a kiigazítás elkerülhetetlenségét. Az ehhez kapcsolódó negatív várakozások, amelyeket tovább növelt a gazdaságpolitika késlekedése, a külső egyensúly gyors ütemű romlását idézték elő.

A folyó fizetési mérleg hiányának nagyságában – az ország gazdaságának nyitottsága miatt – meghatározó szerepet játszott a külkereskedelem egyenlege. Éppen ezért csak a külkereskedelem egyensúlyának helyreállítása, az ebbe az irányba megtett lépések kínálhattak esélyt a katasztrofális méreteket öltő külső eladósodás megállítására.

A meghozott intézkedések: *a jelentős egyszeri leértékelés, a csúszó árfolyamrendszer bevezetése és a vámpótlék kivétele, az államháztartási kiadások és ezen keresztül a belső kereslet szűkítése* azonnali egyensúlyjavulást kívántak elérni, és hosszabb távon a gazdaság szerkezet kiigazítását célozták. A belföldi kereslethiány kényszerként, az export jövedelmezőségének javítása pedig ösztönzőként hatott a kivitel növelésére, amit szerencsére támogatott az elfogadható külső konjunktúra is. Az import hirtelen és erőteljes drágulása és a belföldi kereslet visszafogása pedig azonnal lefékezte a behozatalt.

Azt, hogy milyen képet mutatott a külkereskedelem az intézkedések meghozatala idején, jól jellemzik az 1995. január–áprilisi külkereskedelmi statisztikai adatok, amelyek szerint az első negyedévben az export dollárértéke 15 százalékkal, az importé 22 százalékkal nőtt az előző év azonos időszakához viszonyítva. A külkereskedelmi mérleg hiánya meghaladta az 1 milliárd dollárt.

Az 1995. évi *végleges* (az év folyamán folyamatosan kiegészülő) statisztika ettől *lényegesen eltérő képet mutatott*: az első negyedévben az export dollárértéken az eredetileg közölt 14,6 százalékkal szemben csaknem *10 százalékponttal nagyobb mértékben*, 24,2 százalékkal nőtt, az import 25,4 százalékos növekedése mellett. És ezek az adatok még nem tartalmazták az egyre növekvő ipari vámszabad-területi forgalmat (amit csak abban az évben – a második negyedévtől – kezdett megfigyelni a statisztika), ami tovább javítja a külkereskedelmi egyenleget, tehát *az import növekedése nem haladta meg lényegesen az exportét.* (2. és 3. ábra.)

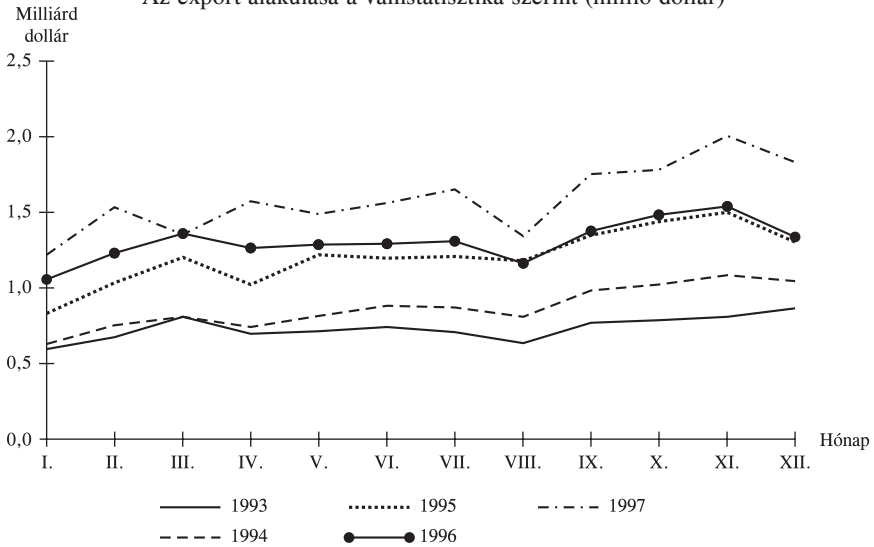
A külkereskedelmi hiány így is megközelítette az egymilliárd dollárt, de ezek az adatok láthatóvá teszik azt, amit a gazdaságpolitika irányítói akkor még nem tudtak: *a kivitel az intézkedések bevezetése előtt is nagyon gyorsan (az importtal azonos ütemben) nőtt*, a behozatal pedig – ki tudja, milyen mértékben – a már a „levegőben lógó” intézkedések miatti várakozások következtében is növekedhetett (az idegenforgalmi kiadásokhoz és a viszonzatlan átutalások alacsonyabb egyenlegéhez hasonlóan).

Az intézkedések következtében a februárban 30, márciusban már 41 százalékkal növekvő *import* azonnal megtorpant: áprilisban csak 21 százalékkal, májusban 16 százalékkal nőtt, a második félévben pedig az előző évi szint közelében vagy az alatt maradt, így a növekedés az év egészében dollárban számolva összesen 8 százalékos volt. Eközben *az export* növekedése mindvégig gyors maradt: éves szinten 23 százalékos. Az export 12,9 milliárd dollár, az import 15,5 milliárd dollár volt, így az egyenleg –2,6 milliárd dollárt tett ki.

Az 1990-es évek elejéig néhány tucat állami nagyvállalat végzett külkereskedelmi tevékenységet. A liberalizálás következtében több tízezerre duzzadt a külkereskedéssel foglalkozó cégek száma; esetükben már nem lehetett fenntartani *a bejelentésen alapuló statisztikát*. Az 1991-ben bevezetett és a fejlett világban is használatos *vámstatisztika* az ország vámhatárán méri az áthaladó áruk értékét. Ennek folytán az 1991 után megjelenő és egyre fontosabbá váló *ipari vámszabad területek külkereskedelme* – vámhatáron kívüliségük miatt – *nem kerülhetett bele a statisztikába*.

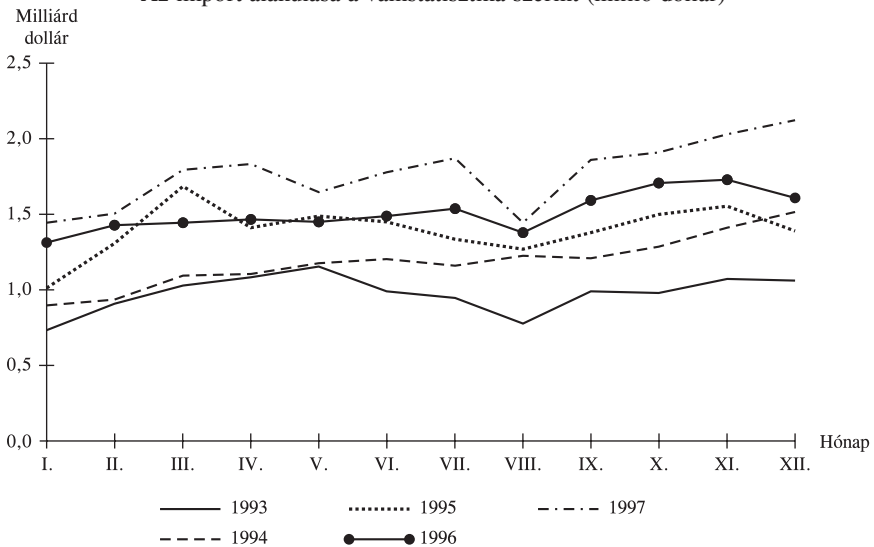
2. ábra

Az export alakulása a vámstatisztika szerint (millió dollár)

3. ábra

Az import alakulása a vámstatisztika szerint (millió dollár)

Ennek a problémának a kiküszöbölésére szervezték meg 1995-ben a vámszabad területi adatszolgáltatást, amelynek révén a teljes áru-külkereskedelemre vonatkozóan összevont adatokkal is rendelkezünk. 1995-re ezek az adatok csak hozzávetőleges pontosságúnak tekinthetők, de 1996-ra már elfogadható minőségűek (és éves szinten több milliárd dollár nagyságrendűek), 1997-ben pedig már a vámstatisztikával összevontan, együttesen jelennek meg.

Az *összevont* (vám-belföldi és vámszabad területi) *adatok* szerint 1995-ben a teljes áruexport 14,2 milliárd dollárt tett ki (azaz 3,8 milliárd dollárral volt magasabb a vámszabad területek nélkül számított 1994. évinél), az import pedig 16,5 milliárd dollár volt (ami csak 2,2 milliárd dollárral haladja meg az előző évit). Így tehát az *1995-ös külkereskedelmi egyenleg javult: az előző évi -3,9 milliárd dollár után csak -2,2 milliárd dollár volt.* A fentebb ismertetett -2,6 milliárdos egyenlegtől ez az adat értelemszerűen az ipari vámszabad területek aktívuma miatt tér el.

A gépexport – már 1994-ben is gyors, csaknem 20 százalékos növekedés után – 1995-ben 33 százalékkal nőtt dollárban számolva (amennyiben az 1994. évi adatokból kivesszük a csupán könyveléstechnikai okokból létrejött Malév „repülőgépexport” tranzakcióját). Az energiahordozókon kívül minden árucsoport exportja jelentősen növekedett, az élelmiszereken belül például a búzaexport több mint ötszörösére nőtt. Az import megtorpanása az anyagok-alkatrészek és a gépeken kívüli, tehát főképpen a fogyasztást szolgáló árucsoportokra vonatkozott. A külkereskedelem több mint 70 százaléka már akkor is a fejlett országokkal bonyolódott, a korábbi szocialista országok súlya 22-23 százalék volt.

A termékegységre jutó munkaköltség (*unit labour cost*) alapján számított nemzetközi versenyképesség jelentős javulása (MNB [1995] 49. o.) és a kiszámítható árfolyam-, illetve vámpótlék-intézkedések világos jelzést adtak a gazdaság szereplőinek, hogy a belföldi felhasználás szűkülésének körülményei között a kiút a gazdaság exportképes részének növelésén keresztül az *exportorientált fejlődés irányába* vezet. Az intézkedések javították a gazdaság-, ezen belül a monetáris politika hitelességét, visszaállították a megingani látszó bizalmat, aminek a hatására tovább – sőt a korábbinál még nagyobb mértékben – áramlott be a külföldi működőtőke. Ennek köszönhetően ma Magyarország a *világelsőik között van a beáramló külföldi tőke egy főre jutó mintegy 1500 dolláros kumulált értékével.* (A beáramló külföldi tőke külkereskedelemre gyakorolt hatására a későbbiekben még kitérünk.)

Export-import folyamatok 1996-ban

Az 1995-ös egyensúlyi kiigazítás után az export nem „fulladt ki” 1996-ban: egyfelől a működőtőke-importhoz magas műszaki színvonalú beruházások kapcsolódtak, amelyek fokozatosan termelni kezdtek, méghozzá korszerű, Nyugaton is jól értékesíthető árucikkeket. Másfelől a csökkenő belföldi felhasználás miatt felszabadultak olyan kapacitások, amelyek az alacsony bérköltségek révén ugyancsak versenyképes termelésre voltak képesek.

1996-ban az 1995-öshöz hasonló sokkhatászerű gazdaságpolitikai változás nem következett be. A külgazdasági tevékenységet viszonylag kiegyensúlyozott külső konjunktúra segítette, visszafogott – sőt az év egészét tekintve még mindig kismértékben csökkenő – belföldi kereslet mellett. Ezért az export (és az import is) sokkal kiegyensúlyozottabban alakulhatott, mint az előző évben.

Az export alakulása 1996-ban

Az *export* növekedése tovább folytatódott – bár negyedévről negyedévre csökkenő ütemben –, és 1996-ban éves szinten (a vámszabad területekkel együtt számolva) 12,3 százalékkal nőtt. A harmadik-negyedik negyedévben a dollárban számított értékindex +6, illetve +2 százalékos volt; e lassulás mögött – a magas bázisadatokon kívül – egyrészt a

dollár erősödése, másrészt a búzaexport adminisztratív korlátozása állt. A gabonaexporttilalom miatt kieső mintegy 300 millió dollárt azonban csaknem pótolta a fejlett országokba irányuló élelmiszer-kivitel. Összességében azonban ennek az árucsoportnak a kivitele nem nőtt.

A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export nélkül számolva az export a harmadik negyedévben is 10, a negyedik negyedévben pedig 6 százalékos érték növekedést ért el az előző évi rendkívül magas bázishoz képest. Már harmadik éve tartott a gépexport szárnyalása: éves szinten a gépek kivitele 30 százalékkal nőtt, és a teljes exportnövekmény 78 százaléka ebből származott.

Az import alakulása 1996-ban

Az import az 1994 végi és az 1995 eleji kiugró növekedés, majd erőteljes ütemcsökkenés után 1996-ban visszatért az 1993-ashoz hasonló normálisnak tekinthető szezonálitáshoz úgy, hogy összességében az exporttal azonos mértékben, 12,6 százalékkal növekedett. Az egyes negyedévekben a növekedés üteme 15-16 százalékos volt, kivéve a második negyedévet, amikor a növekedés csak 4 százalékos volt. Az előző évinél mintegy 2 milliárd dollárral nagyobb importból több mint 1,2 milliárdnyit a gépipport többlete jelentette, ami a teljes importnövekmény 60 százalékára rúgott. Ezenkívül mintegy félmilliárd dollárral több volt a feldolgozott termékek behozatala, és 400 millió dollárral az energiaimport, ami a hideg téllal és nagyobb készletezési követelményekkel magyarázható.

Már az év közepétől látható volt, hogy az éves szinten csaknem 16 milliárd dolláros export és 18,6 milliárd dolláros import eredőjeként kialakuló 2,6 milliárd dollár¹ külkereskedelmi hiány, illetve az abból adódó árudeviza-hiány nem veszélyezteti az 1996. évi egyensúlyt, így a figyelem egyre inkább az elindult kedvező folyamatok fenntarthatósága felé fordult.

Bár a külkereskedelmi statisztika a nemzetközileg is használatos árunómenklatúra alapján nem képes pontosan elkülöníteni a fogyasztási cikket a termelési rendeltetésűektől, a meglévő adatokból látható, hogy az import növekménye túlnyomórészt nem az – 1996-ban még tovább csökkenő – fogyasztást szolgálta, hanem a termelést és a beruházásokat. Teljes gőzzel folyt a gazdaság szerkezeti átalakulása, ami előrevetítette a kivitel további növekedésének a lehetőségét. A negyedik negyedévben a feldolgozóipar beruházásai 22 százalékkal nőttek (KSH [1996]), ami – más mutatókkal együtt – világossá tette, hogy a gazdaság exportalapú fellendülésének a kapacitások oldaláról is kialakulóban vannak a feltételei.

Ugyanakkor az is igaz, hogy – bár a gépexport növekedése kétségtelenül kedvező volt – a többi árucsoportnál még nem indultak meg kifejezett növekedési folyamatok, összefüggésben azzal, hogy a gazdaság fellendülése is – az országba bejövő multinacionális cégek főként összeszerelő jellegű tevékenységének következtében – egyelőre csak a gépiparra koncentrált. Itt viszont gyakorlatilag minden területen érvényesült, és fokozatosan növekedett a multinacionális cégek magyar beszállítói hálózata is.

¹ Itt szükséges megjegyezni, hogy 1997-től változott a statisztika által számba vett termékek köre: a már említett vámmentes területi kör külkereskedelmének beépítésén túl a külkereskedelmi statisztika nem tartalmazza a javításokat és az operatív lízinget. Ezért az 1996-os adatokat az új módszertan szerint is átszámolták. Eszerint az 1996. évi külkereskedelmi egyenleg -2,4 milliárd dollár; ez az adat hasonlítható az 1997-eshez, a fent közölt -2,6 milliárd dolláros egyenleg pedig az 1995-össet vehető össze.

1997 – a közelmúlt

Az egyensúlyi viszonyok alakulása

1997-ben a kivitel a behozatalt jóval meghaladó mértékben nőtt, így ebben az évben – a –2,1 milliárd dolláros – külkereskedelmi egyenleg az előző évinél 300 millió dollárral kedvezőbben alakult.

A külgazdasági és fizetési mérleg kedvező egyenlege rendkívül erőteljes export- és attól kismértékben elmaradó importnövekedés eredőjeként alakult ki. E mögött markánsan nekilendülő gazdasági növekedés húzódott meg, ami a termelési szerkezet folyamatos átalakulásával járt együtt. A gazdaságnak a külföldi tőkével működő, főként gépipari szegmensében olyan kiugróan nőtt a termelés és az export, amire a közelmúltban egyetlen európai országban sem volt példa. Részletes beruházási adatok hiányában (illetve az 1996-os beruházások csökkenését mutató statisztikák mellett) még az év elején sem volt látható, hogy a gépi adatfeldolgozó berendezések és a híradás-technikai berendezések gyártásában olyan felfutás megy végbe, ami két-háromszoros exportnövekedést tesz lehetővé az import sokkal kisebb dinamikája mellett.

Az év eleji kutatói prognózisok 3–3,5 milliárd dolláros külkereskedelmi hiányt jeleztek előre. Az, hogy az egyensúly ezzel szemben még javult is, részben a vámszabad területi termelés és export kiugró növekedésének köszönhető, részben azonban a vámbelföldön zajló lassabb, de szintén nem kismértékű fejlődés eredménye.

Az egyensúly 1997. évi javulásában talán még szerepet játszik ugyan az 1995-ös gazdaságpolitikai kiigazítás belföldi (fogyasztási) keresletet korlátozó hatása, de *a külkereskedelmi passzívum alapján az exportképes termelés kimagasló növekedése következtében csökkenő*. Az sem mondható el, hogy az egyensúly egy monetáris politikai megszorítás hatására javult volna, hiszen – mint a későbbiekben látni fogjuk – az import azon a területen, amelyre a monetáris politika közvetlenül hatni tud (tehát a vámbelföldön), valamivel még gyorsabban is növekedett, mint az export. A vámszabad területek tevékenységét a monetáris politika csak közvetettebb módon és hosszabb távon befolyásolhatja; ezek kiugróan jó külgazdasági eredményeit az elmúlt évek folyamán beáramlott működőtőke segítségével felépített *új üzemek* beindulása alapozta meg.

Az export alakulása 1997-ben

Az export értéke 19,1 milliárd dollár, növekedése 22 százalékos volt, ami csaknem 30 százalékos volumennövekedést jelentett.

A növekedés döntő részben a gépexportnak köszönhető (megközelítően 60 százalékos volt a volumen növekedése!), de az összes többi termékcsoport is masszív bővülést mutat (kivéve a jelentéktelen energiaexportot): az élelmiszerek 12, a nyersanyagok 18, a feldolgozott termékek 14 százalékkal nőttek (KSH [1997]). Az 1997-es év az export szempontjából sikeresebb az előzőnél, *a kivitel növekedése az energián kívül minden áru-főcsoportot érint*. (Az ennek az írásnak a keretében most nem tárgyalt külkereskedelmi árindexekről első megközelítésben annyit érdemes tudni, hogy az 1997-es dollárerősödés következtében a dollárban kifejezett devizaárak az előző évihez viszonyítva csökkennek, így a külkereskedelem volumene az export-import dollárértékénél jobban nőtt. A külkereskedelemben 1997-ben cserearány-javulás volt megfigyelhető.)

A gépkivitel növekedése háromnegyed részben az elmúlt években letelepedett és csaknem kizárólag exportra termelő multinacionális vállalatok termelésének a következménye. Ezek túlnyomó része vámszabad területen működik, de az *1. táblázatból* jól látható,

hogy a vámterületi gépexport is erőteljesen növekszik. A teljes gépexport 46 százalékát a vám szempontjából is belföldön tevékenykedő cégek adják.

A vámterületen működő cégek összes exportja dollárban 9, mennyiségben kb. 17 százalékkal nőtt. A gépipari kivétel nélküli export mintegy 12 százalékos volumennövekedést mutat. Ez elég erőteljes növekedés, ami csak a – nyilvánvalóan ideiglenes, legfeljebb néhány évig fennmaradó – gépipari exportrobbanás fényében tűnhet alacsonynak.

1. táblázat

Az export és az import alakulása a vámstatisztika szerint
(vám-belföldön és a vámszabad területeken)
(millió dollár)

Megnevezés	1996			1997			1997/96 (százalék)		
	Vám- bel- föld	Vám- szabad terület	Ösz- sze- sen	Vám- bel- föld	Vám- szabad terület	Ösz- sze- sen	Vám- bel- föld	Vám- szabad terület	Ösz- sze- sen
Összes export	12 859	2845	15 704	14 066	5034	19 100	109,4	176,9	121,6
Gépexport	3 245	2455	5 700	3 977	4632	8 609	122,6	188,7	151,0
Összes gépexport nélkül	9 613	390	10 003	10 088	402	10 491	104,9	103,2	104,9
Összes import	15 617	2527	18 144	17 032	4202	21 234	109,1	166,3	117,0
Gépimport	4 492	1974	6 466	5 379	3500	8 879	119,8	177,2	137,3
Összes gépimport nélkül	11 125	552	11 678	11 653	702	12 355	104,7	127,1	105,8

Az exportnövekedés az egyes *negyedéveket* tekintve növekvő mértékű, ami a gépek egyre gyorsuló dinamikájának a következménye, de szerepet játszik benne a viszonylagosan alacsony 1996-os második félévi bázis is.

Az export árucsoportonkénti alakulása 1997-ben

Az *élelmiszerek* árucsoportjában a gabonafélék kivitele az 1996-os korlátozás feloldása után ismét megnőtt, az 1996. évi 125 millió dollár után ezek exportja 305 millió dollárt tett ki. A dollárérték 2,4-szeres növekedése mögött azonban a búza esetében több mint háromszorosa, a kukoricánál pedig kilencszeres mennyiségi növekedés áll, ami nemcsak a világpiacon bekövetkezett árcsökkenésre, hanem az exportra kerülő gabona rosszabb minőségére (étkezési/takarmány) is utal. Az italok és a zöldség-gyümölcs kivitele majdnem 25, illetve 10 százalékkal csökkent; a többi élelmiszer exportja az 1996-os szint közelében maradt.

A *nyersanyagok* árucsoportjában megduplázódott a növényi olajok exportja, és ezzel párhuzamosan, de kisebb mértékben visszaesett az olajos magvak és olajtartalmú gyümölcsök kivitele.

A *feldolgozott termékeknél* jelentős növekedést mutat a szerves vegyi termékek, a gyógyszeresek, a mosószerek, a műanyag alapanyagok és termékek, a papír, a karton és a színesfémek kivitele. A felsoroltakból kiemelkedik a gyógyszerkivitel, mert itt egyértelműen erőteljesebben nőtt az export, mint ugyanezen termékcsoporthoz a behozatal. Összességében azért csak 6 százalékos (dollárban számolva) e termékcsoporthoz a kivitel növeke-

2. táblázat
Az export árucsoportok szerinti alakulása és megoszlása (1996–1997)
(millió dollár)

Megnevezés	1996	1997	1997/1996 (százalék)	Növekmény	Növekedés megoszlása (százalék)	Megosz- lás 1997
Élelmiszer	2385,1	2468,2	103,5	83,1	2,4	12,9
Nyersanyagok	688,3	728,4	105,8	40,1	1,2	3,8
Energiahordozók	529,6	507,2	95,8	-22,4	-0,7	2,7
Feldolgozott termékek	6400,3	6787,0	106,0	386,7	11,4	35,5
Gépek, berendezések	5700,4	8609,1	151,0	2908,7	85,6	45,1
Összesen	15703,7	19099,9	121,6	3396,2	100,0	100,0

dése, mert az egyébként nagy súlyú könnyűipari bérmunka dollárértéke 1997-ben nem növekedett.

A gépipari export növekedése 51 százalékos; a gépek adják a teljes kivitel 45 százalékát. A csaknem 3 milliárd dollár értékű exportnövekmény úgy alakult ki, hogy egyes árucsoportokban az 1996-osnak kétszeresére, háromszorosára is nőtt a kivitel. A termelés rendkívüli felfutásával párhuzamosan az irodagépek és gépi adatfeldolgozó berendezések kivitele 1,1 milliárd dollárral, a híradástechnikai berendezéseké 700 millió dollárral, az energiafejlesztő gépek, a villamos gépek és a közúti járművek kivitele szintén több száz millió dollárral nőtt. Ez utóbbin belül az autóbuszok kivitele megduplázódott, a személygépkocsi-export viszont nem nőtt. A belsőégésű motorok és alkatrészeik kivitele 420 millió dollárral nagyobb az előző évinél (míg ugyanezen árucsoport importja 400 millió dollárral több az 1996-osnál; a Suzuki importálja a motorokat, az Audi exportálja). A lényeg mégis az, hogy ez az egy árucsoport csaknem 500 millió dollár értékű aktívumot produkál.

Az import alakulása 1997-ben

Az import értéke 21,1 milliárd dollár, a növekedés értékben 15, volumenben kb. 26 százalékos volt, tehát az exporté alatt maradt. A behozatal növekedése az exporthoz hasonlóan túlnyomórészt a gépipar számlájára írható: 43 százalékos volumennövekedés, de – az 1996. évitől eltérően – jelentősen, 14–18 százalékkal nőtt volumenben a többi árucsoport behozatala is, kivéve az energiát. Bár az előre jelezők némelyike aggodalmakat táplált a vámpótlék év közepi eltörlésének importgerjesztő hatása miatt, ezek a félelmek szerencsére nem váltak be. A vámpótlék valójában csak a fogyasztást szolgáló termékek behozatalát fékezte az ár emelése révén, de a fogyasztás még 1997 második felében sem nőtt olyan jelentős mértékben, hogy az lényegesen megemelhetné volna a behozatal szintjét.

Bár az összexport növekedési üteme meghaladja az importét, ha a rendkívül dinamikus gép-külkereskedelem, illetve a *vámszabad területek nélküli külkereskedelmet tekintjük, a kép megfordul: a behozatal növekedési üteme 1-2 százalékponttal magasabb az exporténál; ez azonban csak 200–300 millió dollár egyenlegromlást okoz az 1996-oshoz képest, amit több mint ellensúlyoz a gépkereskedelem, illetve a vámszabad területek 600–600 millió dollárral jobb egyenlege.*

Az élelmiszerek, nyersanyagok és feldolgozott termékek behozatalának dollárértéke 8-10 százalékkal nőtt. Az országos energiafelhasználás 1997-ben fűtőértékben 2,7 száza-

3. táblázat

Az import alakulása árufőcsoportok szerint és megoszlása (1996–1997)
(millió dollár)

Megnevezés	1996	1997	1997/1996 (százalék)	Növekmény	Növekedés megoszlása (százalék)	Megosz- lás 1997
Élelmiszer	815,8	896,4	109,9	80,6	2,6	4,2
Nyersanyagok	644,1	695,8	108,0	51,7	1,7	3,3
Energiahordozók	2195,0	2050,8	93,4	-144,2	-4,7	9,7
Feldolgozott termékek	8022,8	8712,4	108,6	689,6	22,3	41,0
Gépek, berendezések	6466,0	8878,6	137,3	2412,6	78,1	41,8
Összesen	18143,7	21234,0	117,0	3090,3	100,0	100,0

lékkal csökkent. Ezzel és az energia árának világszerte esésével párhuzamosan 4 százalékkal csökkent az energiabehozatal dollárértéke. A korábban említetteknek megfelelően kiemelkedően, bár az exportnál kisebb mértékben, 35 százalékkal nőtt a gépipport értéke. A gép- külkereskedelem egyenlege több mint 600 millió dollárral javult. A rendszerint nagy figyelmet kapó személygépkocsi- és alkatrész- külkereskedelem egyenlege gyakorlatilag az előző évivel azonos, a javulás alapvetően az irodagépek és a híradás-technikai berendezések árucsoportjában ment végbe.

Mint korábban említettem, az év folyamán a vámpótlék csökkenése, majd eltörlése következtében felerősödött a fogyasztási cikkek importjának ugrásszerű növekedésétől való félelem. Még nem látható igazán, hogy a lakossági fogyasztás növekedése volt-e túl alacsony, vagy a fogyasztás szerkezete rendeződött át egy valamelyest kisebb importigényesség irányába, de tény, hogy a külkereskedelmi statisztika 1997-ben még nem jelezte az importfogyasztás megugrását. Bár a megnövekedett gépipporton belül voltak fogyasztási cikkek is, amelyeknek, mint például a rádió- és televízió-készülékek dollárértéke jelentősen (18 százalékkal) nőtt, még a feldolgozott termékeknél is inkább a termelési, illetve beruházási rendeltetésűek mutattak nagyobb növekedést (vas és acél, színesfémek, fűtési és világítási szerelvények stb.). A „különböző feldolgozott termékek” nevű cikkcsoport, amelyben fogyasztási célokat is szolgáló termékek lehetnek nagy számban, 150 millió dolláros, azaz 24 százalékos növekedést mutatott. *Így tehát 1997-ben az import növekedése feltehetőleg nagyobb részben az exportot és a beruházások növekedését szolgálta, kisebb részben a fogyasztását.*

A külkereskedelem országcsoportok szerinti megoszlása

Az 1990-es évtizedben a külkereskedelem országcsoportok szerinti szerkezete a rendszerváltással párhuzamosan megváltozott, és az általunk vizsgált időszak kezdetére mind a kivitel, mind a behozatal 70 százalékot valamelyest meghaladó mértékben már a fejlett országokkal bonyolódott le. A főként Nyugat-Európába szállító vámszabad területek jelentős külkereskedelme révén a fejlett országoknak még tovább nőtt az aránya, így 1998-ban az export 80 százaléka bonyolódott az OECD-országokkal, 70 százalékát az EU-val, 7-7 százalékát a CEFTA-val és a FÁK-országokkal, mintegy 3 százalékát a fejlődő országokkal. Növekvő Németország részesedése: az 1996-os 34 százalék után 1997-ben 37 százalékos. A Németországba szállított export 62 százaléka gépipari termék volt. Magyarország összes gépexportjának 51 százaléka a német piacra kerül. (A nagyon magas német arány nem egyedülálló Közép-Európában: Ausztria

németországi kivitelének aránya 1996-ban 38, Lengyelországé 38, Csehországé 32, Szlovéniáé 30 százalék volt – *IMF* [1997]). Az import országcsoportos megoszlása annyiban különbözik az exportétól, hogy a nagy értékű energiaimport miatt nagyobb a FÁK részaránya: 11 százalékos, ennek megfelelően az OECD, illetve az EU részaránya valamivel kisebb az exportbelinél.

A külkereskedelem koncentráltága

A korábban említett tevékenységi liberalizáció után ugrásszerűen megnövekedett a külkereskedelemben részt vevő vállalatok száma, és 1996-ra már meghaladta a 18 ezret. A sok exportőr cég között azonban rendkívül magas a nagy exportőrök aránya, amelyek közül a 100 legnagyobb forgalmú vállalat adta 1996-ban az export 49 százalékát, 1997-ben pedig az 56 százalékát.

A legnagyobb tíz exportőr cég – amelyek közül öt vámszabad területi – az 1996. évi 20 százalék után 1997-ben a kivitel 26 százalékát adta. *A növekedés erőteljesen koncentrálódik az export 26 százalékát adó vámszabad területekre, ahonnan a teljes exportnövekmény 65 százaléka származott. A vámszabad területekre kerül a teljes behozatal 20 százaléka; ez adja a növekmény 54 százalékát. A vámszabad területek gyorsan növekvő kivitele azonban nem csökkenti annak a jelentőségét, hogy a vámbelföld is mintegy 17 százalékkal növelte a kivitelének volumenét.*

Nem meglepő és nem is különleges dolog, hogy Magyarországon a külkereskedelem (és persze a termelés, sőt a GDP) igen jelentős részét külföldi tőke részvételével állítják elő. Belgiumban például az 1000 legnagyobb cég 70 százalékában külföldi tulajdonos is jelen van, Svédországban pedig az export túlzott koncentráltága okoz problémát a gazdaságpolitikának: az 1997-es exportnövekmény 50 százalékát egyetlen cég, az Ericsson produkálta.

A fentiekben a *vámbelföld-vámszabad területi* és a *gép-gépen kívüli* felbontást azért alkalmaztam, hogy látható legyen a belföldi gazdasághoz szervezesebben kapcsolódó cégek külkereskedelmének helyzete. Megállapítható, hogy a részben egymást fedő „vámszabad területi”, illetve „gép- külkereskedelem nélkül” is *1997-ben határozott növekedés van a többi területen is, de az import növekedése kissé gyorsabb az exporténál.* Mivel az 1997-re jellemző rendkívüli dinamika jelentős részben a vámszabad területek tevékenységének köszönhető, indokolt külön is szólni róluk.

Vámszabad területi külkereskedelem

A 4. táblázat tartalmazza az ipari vámszabad területek külkereskedelmi adatait. Az 1995 előtti időszakra nincsenek statisztikai információink, de feltehető, hogy az azt megelőző egy-két évben már több százmillió dolláros nagyságrendű forgalmat bonyolítottak le. Mivel a vámszabad területeknek a belfölddel kevés kapcsolatuk van, és a behozott importtermékeket exportcikkébe építik be, így működésük során feltétlenül aktívumot termelnek. A megjelenésük utáni egy-két évben az üzemek felszerelése és a termelés alacsony szintje miatt a tevékenységükből átmenetileg passzívum is származhatott.

Az ipari vámszabad területi szabályozást ismertető munka tudtommal nem készült, és ennek bemutatása meghaladná e cikk kereteit, annyi azonban a vám-„szabad” területekről így is tudható, hogy az exportcikkeikhez felhasznált import után még átmenetileg sem kell sem vámot, sem áfát fizetniük. Az EU-csatlakozás kapcsán különleges kezelésük feltehetően felülvizsgálatra szorul majd, jelenleg azonban helyzetük a többi exportőrénél

4. táblázat

Az ipari vámszabad területek export-import teljesítménye
(millió dollár)

Év	Export	Import	Egyenleg
1995	1629	1320	309
1996	2845	2527	318
1997	5026	4029	997

kedvezőbb. A vámszabad területi szabályozás nyilván hozzájárult ahhoz, hogy oly sok nemzetközi cég Magyarországra helyezte a termelését.

A vámszabad területek köre állandóan változik, és a statisztika mindig az éppen aktuális kör teljesítményét méri, ezért a vámszabad területi dinamika adatait ennek ismeretében kell értékelni. 1997-ben a vámszabad területek exportjának dollárértéke 77 százalékkal nőtt, de az 1996-ossal összehasonlítható köré „csak” 45 százalékkal (*Kopint-Datorg* [1998] 1515 o.). A fennmaradó dinamika vagy a vámterületről – képletesen szólva – kiköltöző vagy az újonnan exportálni kezdő cégek teljesítményének köszönhető.

A vámszabad területek exportjának mintegy 90, importjának 80 százaléka gépekből áll, és a 5. táblázatból látható, hogy az 1997-es gépexport 54 százaléka, az import 38 százaléka ezekről a területekről származott, illetve ide irányult.

A vámbelföld-vámszabad terület, gép-gép nélküli külkereskedelem felosztás és az alább következő külföldi-belföldi, exportőr-importőr felosztás azt a célt szolgálja, hogy szétválasszuk a gazdaságnak az eltérő sajátosságok alapján és különböző gyorsasággal fejlődő területeit. Az effajta felosztásnak van bizonyos praktikus haszna, hiszen segíti némely folyamatok jobb megértését, és feltárja az átlagok mögött meghúzódó különbségeket, de szeretném hangsúlyozni, hogy a *magyar gazdaság*, ezen belül a külgazdaság *teljesítményét* ezek a területek *együttesen adják*, és bizonyos ponton túl értelmetlenek az ezek mindenáron történő kettéválasztására irányuló kérdésfeltevések.

5. táblázat

Az export-import és 1997. évi növekményük megoszlása a vámbelföld
és a vámszabad területek között
(százalék)

Megnevezés	Megoszlás 1996			Megoszlás 1997			Növekmény megoszlása		
	vám- bel- föld	vám- szabad terület	össz- sze- sen	vám- bel- föld	vám- szabad terület	össz- sze- sen	vám- bel- föld	vám- szabad terület	össz- sze- sen
Összes export	81,9	18,1	100,0	73,6	26,4	100,0	35,5	64,5	100,0
Gépexport	56,9	43,1	100,0	46,2	53,8	100,0	25,2	74,8	100,0
Összes gépexport nélkül	96,1	3,9	100,0	96,2	3,8	100,0	97,5	2,5	100,0
Összes import	86,1	13,9	100,0	80,2	19,8	100,0	45,8	54,2	100,0
Gépimport	69,5	30,5	100,0	60,6	39,4	100,0	36,8	63,2	100,0
Összes gépimport nélkül	95,3	4,7	100,0	94,3	5,7	100,0	77,9	22,1	100,0

6. táblázat

A 10 százaléknál magasabb külföldi tulajdoni részvételű vállalatok részesedése az exportból és az importból (százalék)

Megnevezés	Külföldiek részaránya			
	az exportból		az importból	
	1996	1997	1996	1997
Élelmiszerek	49,9	49,9	68,6	66,8
Nyersanyagok	47,7	53,9	42,0	52,7
Energiahordozók	82,6	80,8	81,2	83,7
Feldolgozott termékek	61,8	64,6	61,8	63,7
Gépek, szállítóeszközök	80,2	85,2	74,0	75,9
Összesen	66,7	72,1	68,1	70,5
Összesen energia nélkül	66,2	71,8	66,3	69,0
Külföldiek energia nélküli aránya a teljes exportból	63,9	69,9	58,3	62,2

*KSH-adatok, 1998. március 13.

**Az egyes gépcsoportok teljes importjának forintértéke dollárból számolva.

A 10 százaléknál nagyobb külföldi tulajdoni részesedésű cégek külkereskedelme³

A statisztikai adatok a nemzetközileg szokásos osztályozás alapján a 10 százalék fölötti külföldi tulajdoni részesedésű cégek forgalmára vonatkoznak. Így tehát nemcsak a külföldi többségi tulajdonú vállalatok külkereskedelmi adatait tartalmazzák, hanem természetesen azokat a cégeket is, amelyek akár majdnem 90 százalékban magyar tulajdonban vannak. (Ezért értelmetlen és nem is igaz minden olyan leegyszerűsítés, amely szerint a behozatal x százaléka a külföldieknek tulajdonítható, és csak $100-x$ százaléka a magyar.) A legnagyobb, a tőzsdén jelenlevő, a közvélemény által magyarnak tekintett cégek is, mint például a Mol, a TVK, szintén jelentős, 10 százaléknál jóval nagyobb részben külföldi portfólióbefektetők kezén vannak. Ezért a statisztika által hozzáférhető osztályozással készült adatok, akár ezen cégek külkereskedelmére vonatkozóan is, inkább csak érdekességek, semmint fontos, illetve elemzési szempontból elegendő információnak tekinthetők.

A 6. táblázatban közölt 1996-os adatok annyiban tekintendők újdonságnak, hogy már tartalmazzák az ipari vámszabad területeket is. Látható, hogy mind az export, mind az import esetében az energia- és a gépkereskedelemben a legjelentősebb a részben vagy teljesen külföldi tulajdonú cégek részesedése, de a külkereskedelem minden területén jelen vannak.

Az ország nettó energiainportőr volta független az importáló cég tulajdonosától, de mint látható, az energiabehozatal túlnyomó részét is részben vagy teljesen külföldi tulaj-

³ Az elmúlt években az országba beáramló működőtőke egyre fontosabb szerepet tölt be a termelésben és a külkereskedelemben. Bár a fentiek alapján nem feltétlenül tartom szerencsésnek a külkereskedelemnek a benne részt vevő vállalatok tulajdonosa szerinti elemzését, bemutatom az ezzel kapcsolatos legfrissebb *tényeket*. A kérdésre csak azért térek ki, mert tavaly széles körű vita bontakozott ki a vegyes vállalatok külkereskedelemben betöltött szerepéről a Privatizációs Kutatóintézetnek az ezzel a témával foglalkozó jelentése nyomán.

donú vállalatok bonyolítják le. Az energia nélkül számolt importból a külföldi cégek az 1996. évi 66 százalék után 1997-ben 69 százalékban részesedtek, míg az exportból 66 és 72 százalékos volt az energia nélküli részesedésük.

A bérmunka

Az 1990-es évek elején a bérmunka végzése a vállalatok, főként a könnyűipari cégek részére a túlélés egyik esélyévé vált. A kelet-európai, elsősorban a szovjet megrendelések kiesése után a bérmunka a meglévő géppark és munkaerő kihasználására úgy nyújtott lehetőséget, hogy a termeléshez felhasznált anyagok ellenértékét még átmenetileg sem kellett finanszírozni. A külföldi megrendelő szállította az alapanyagot, és gyakran adta hozzá a műszaki leírást (például szabásmintát) is, sőt szakemberei ellenőrizték a termelés folyamatát is. A létrehozott készárúnak pedig folyamatos piacot biztosítottak. Az évtized közepén a teljes exportnak csaknem egynegyedét a bérmunka-konstrukcióban kiszállított árucikkek adták.

Bár vannak olyan várakozások, amelyek szerint a bérmunka idővel az olcsóbb munkaerő miatt inkább a keletebbre fekvő országokba fog települni, ez a folyamat még nem igazán bontakozott ki. Az 1995. évi 24,1 százalékról 1996-ra 26,5 százalékra nőtt a bérmunkakivitel exporton belüli részaránya (csak a vámterületen belülről származó kivitel tekintve). Mivel a vámszabad területeken a bérmunkavégzés nem jellemző, ha a vámszabad területekkel együttes forgalmat tekintjük, a részarányuk akkor is csökkennie kell, ha a bérmunka értéke még valamelyest növekszik is. Ennek megfelelően a vámszabad területekkel együttes kivitelhez viszonyítva 1996-ban a bérmunka aránya az exporton belül alacsonyabb, 23,4 százalékos volt, bár a bérmunkavégzés dollárban számolva mintegy 12 százalékkal nőtt. Ehhez képest 1997-ben már valóban látható csökkenés, mert a teljes exporthoz viszonyítva a bérmunka részaránya csak 20,4 százalék volt, 3,9 milliárd dolláros értéke csak mintegy 6 százalékkal növekedett. Ez azonban szintén tekintélyes volumennövekedést takar, mivel a bérmunkaüzletek 75 százaléka márkában és az ahhoz kötődő devizákban zajlik, ami az erősödő dollárban kifejezve alacsonyabb értéket ad.

Bár a külkereskedelmi statisztika a bérmunkában elkészült termékek értékét bruttó módon, az anyag értékével együtt tartalmazza, a munkát elvégző exportőr számára a bérmunkadíj jelenti a bevételt. A bérmunkadíj aránya a bérmunkaexporton belül a korábban viszonylag állandónak tekinthető mintegy 35 százalékos szintről 1996-tól fokozatosan csökkenő, és 1997-ben csupán 28 százalékot tett ki. Ez összefügghet a gépipar súlynövekedésével.

A bérmunka túlnyomó részét a könnyű- és a gépiparban végzik, mintegy 1,7–1,7 milliárd dollár értékben. Itt valamelyes átrendeződés ment végbe, mert az 1990-es évek első felében a bérmunkaexport mintegy 60 százaléka még a könnyűiparból származott. 1997-ben a könnyűipar már csak 44, a gépipar 43 százalékot adott, és mintegy 4-4 százalékkal részesedett a kohászat, a vegyipar és az élelmiszeripar. A könnyűipari bérmunka értéke az előző évi szinten stagnált (mivel itt is dollárértékről van szó, a könnyűipari bérmunka volumene is növekedett), a gépipari bérmunka jelentős, de a teljes gépexportnál alacsonyabb, 20–25 százalékos növekedést mutatott. A teljes gépexportnak a bérmunka mintegy 20 százalékát adta.

A bérmunkavégzés átfutási ideje indokolja, hogy az országban folyamatosan legyen feldolgozásra váró anyagkészlet. Ez az 1995. évi 400 millió dollár körüli értékről 1997-re már több mint 600 millió dollárra emelkedett. Ezek az első látásra túl magasnak tűnő értékek a következőkkel magyarázhatók.

– Az említett átfutási idő a gépipari és egyéb bérmunkánál jóval hosszabb is lehet, mint a könnyűiparban. Ezenfelül a feldolgozási veszteség a statisztikában maradékként jelentkezik.

– A bér munka céljából bejövő alapanyagot egyéves időtartamra vámelőjegyzésbe veszik, és az év elteltével vagy vissza kell szállítani, vagy ki kell fizetni a rá jutó vámot, tehát belföldiesíteni kell. A korábbi időszakra vonatkozóan nincs információnk a vissza szállított anyag értékéről, 1997-re azonban már ezt is tartalmazza a statisztika. Ennek értéke 1997-ben 100 millió dollár volt. A belföldiesített termékek értékétől nincs tudomásunk, pedig ez is viszonylag jelentős lehet, hiszen a gyakorlatból tudjuk, hogy a megbízó egyes esetekben részben készáruval fizet.

– Végezetül nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy eleve nem bér munkára szánt anyagot hoznak be az országba, de ezen a címen jelentik be, és esetleg sikerrel kerülnek ki a vámhatóság figyelmét. Ebben az esetben ez a belföldiesített anyag behozattal együtt rendes importnak tekintendő, amit figyelembe kellene venni például a nemzetgazdasági mérlegek összeállításakor is; ez azonban adatok hiányában egyelőre nem lehetséges.

Az importigényesség

A gazdaság importigényességének részletekbe menő ismerete megalapozottabb prognóziskészítést tenne lehetővé. A gazdaság egyenetlen fejlődése, a *stop-go* periódusok, illetve a külső egyensúly javítására hozott gazdaság- és monetáris politikai intézkedések következtében egyik évről a másikra viszonylag kismértékben változik ugyan a GDP egyes felhasználási tételeinek, tehát a fogyasztásnak, a felhalmozásnak és az exportnak a teljes importtartalma, ez a néhány százalék- vagy ezrelékpontos eltérés azonban több száz millió dollár nagyságrendű eltérést okoz az importban, és ezzel az adott évi külső egyensúly alakulásának meghatározójává válhat.

Az importigényességre vonatkozó adatokat az ágazati kapcsolatok mérlege tartalmazza, de ez a statisztikai munka nagysága következtében mindig csak évekkel később készül el, így a rövid távú prognóziskészítéshez nem használható. A legfrissebb ÁKM, ami rendelkezésre áll, 1993-ra vonatkozik. Mivel a külső egyensúly kérdéskörének folyamatos aktualitása miatt sürgető igény mutatkozik az importigényesség valamilyen megbecsülésére, az 1993. évi adatokból kiindulva, elkészítettem a GDP egyes felhasználási tételei importtartalmanak *egy lehetséges becslését*.

A kiindulópont az volt, hogy mi történt volna, ha az 1993 után következő években nem változott volna az importigényesség. Az összesített importtartalmat egybevettem a megvalósult GDP-szerkezetű áruimporttal (KSH-adatok, illetve a saját becslések alapján). A változatlan importtartalmak szerint adódó összesített nemzetgazdasági áruimport lényegesen kisebbnek mutatkozott a ténylegesen megvalósultnál. Ebből látható, hogy a *gazdaság importigényessége lényegesen növekedett az 1993 óta eltelt időszakban*. A tényleges és a számított importtartalok különbségét *minőségi megfontolások* alapján *szétosztottam* a GDP felhasználási tételei között. Ezek a minőségi megfontolások a következők voltak.

– Az 1995-ös belföldi keresletkorlátozó intézkedéseknek, köztük a leértékelésnek, a vámpótléknak – az import relatív drágulása miatt – le kellett fékezniük a lakosság importtermékek iránti keresletét. Ez éves szinten még jobban érvényesült 1996-ban, hiszen 1995 első felében ezen a téren még növekedés volt. 1997-től feltehetően megindult az importtartalom növekedése, de ez még nem lehetett túl gyors. 1998-ra további mérsékelt növekedés várható, aminek a feltétele, hogy az év eleji GDP-prognózisokban is figyelembe vett mértéknél ne növekedjék erőteljesebben a lakosság fogyasztásra fordított jövedelme.

– A bruttó felhalmozáson belül feltehetően folyamatosan növekedett az importarány, részben a jelentősen növekvő külföldi működőtőke-befektetések révén; ezen belül kiugró lehetett az 1996-os év, amikor a vállalatok beruházásai – amelyeknek feltehetőleg magasabb az importtartalma – jelentősen nőttek, míg az államháztartásé nem. Mivel külön a

készletek és külön a beruházások importtartalmának megbecslésére nem rendelkezünk kézzelfogható adatokkal, a bruttó felhalmozás importtartalma változásának értékeléséhez a számítások alapján kapott adatok nem elegendők.

– Az exportban – már csak az ipari vámszabad területek 1990-es évek közepétől bekövetkezett termelésfelfutása miatt is – jelentős strukturális változások történtek, amelyek az importtartalom növekedésével jártak. A vámoknak és egyéb importterheknek az EK társulási megállapodásban szabályozott csökkenéséből (a vámpótlék az exporthoz behozott termékeket kezdettől fogva nem érintette!) arra következtethetünk, hogy a hagyományos exporttermékek importtartalma is inkább növekedett. Úgy gondolom, hogy az export importtartalmának növekedése kiugró lehetett 1995-ben, amikor a vámszabad területi export először emelkedett 1 milliárd dollár fölé, és 1997-ben, amikor óriási gépgyártó kapacitások léptek be és kezdtek exportálni.

Az összes importra a fenti megfontolások alapján számszerűsített becslések felhasználásával kapott adatok – éppen a becslésnél használt felosztó módszer miatt – azonosak a nemzetgazdaság tárgyévi importjával. Természetesen még egy sor más változat is elképzelhető, de ha a minőségi megfontolásokat elfogadjuk, akkor hozzávetőlegesen az itt bemutatott arányoknak kellett megvalósulniuk.

Az importigényességi adatokból kiszámítható, hogy a GDP-szerkezetű áruimportból mekkora rész fordítódik fogyasztási, felhalmozási, illetve exportcélokra (a GDP-adatok természetéből adódóan mind a közvetlen, mind a közvetett importtartalmak figyelembevételével). A kapott eredményeket értékelve az tűnik szembe, hogy míg 1993-ban az importnak több mint a felét a lakosság fogyasztotta el, addig 1997-re ez az arány körülbelül egyharmadra csökkent. Ezzel szemben csaknem megduplázódott az exporttermékekbe épített importárúk részaránya. Ebből következően *az import a korábbiaknál kisebb mértékben függ a lakosság fogyasztásának alakulásától, és nagyobb mértékben az export növekedésétől*. A jövőre vonatkozóan nem szabad elfelejteni, hogy a lakossági jövedelmek erőteljes növekedése, illetve az arra vonatkozó várakozások (különösen, ha viszonylag jelentős reálfeleértékelődéssel párosulnak) a lakossági fogyasztás átstrukturálódását idézhetik elő, és egy importigényesebb fogyasztási szerkezet kialakulásához vezethetnek. Ebben az esetben a gazdaságban néhány év alatt ismét külső egyensúlyi problémák keletkezhetnek.

Megvizsgáltam a nemzetgazdasági export belföldinek nevezhető részét is. (Azért csak „nevezhető”, mert valójában ez tartalmazza az exporthoz igénybe vett külföldi szolgáltatásokat is, de ezek információ hiányában nem bonthatók szét a GDP egyes felhasználási tételei között.) Az export „belföldi része” fontos információt nyújt az exportképességről. Ez 1994-től 1997-ig rendre 35, 59, 23 és 34 százalékkal nőtt (folyó forintban számolva), ami jóval magasabb a GDP-deflátornál. A belföldi rész nagyon magas, 1995-ben robbanásszerű növekedése jól illusztrálja a gazdaság exportképességének utóbbi években megvalósult fejlődését. Az „exportképesség fejlődésébe” természetesen bele kell érteni a belföldi kereslet szűkítése miatti exportkényszert, más oldalról pedig az árualap-bővülést is. Ezt tükrözi az export belföldi részarányának említett 1995. évi kiugró, 59 százalékos növekedése.

Az export belföldről származó részének szinte hihetetlen növekedését látva felmerülhet, hogy a számításokban esetleg túl alacsonyra becsült az export importigénye. Ha azonban az export importtartalmát magasabbra becsüljük, akkor a fogyasztás importigényét kellene alacsonyabbra tenni (hiszen a nemzetgazdaság áruimportjának értékét az előző évekre vonatkozóan ismerjük), ami feltehetően nem lenne helytálló. De ha így lenne, akkor az összes import jóval kisebb részét fordítanánk belföldi felhasználásra. Ebben az esetben még a mostani számok által indokoltnál is kevésbé kellene tartanunk a külső egyensúlynak az import várható növekedése miatti felborulásától.

A számításokat természetesen csak *becslésnek* kell tekinteni, amelyek *a változások irányát, nem pedig a pontos mértékét tükrözik*.

A számítások elvégzése után csábító a lehetőség, hogy ugyanezzel a módszerrel ellenőrizzük az 1998-ra vonatkozó külkereskedelmi prognózis realitását. Ennek részleteire itt nem kívánok kitérni, de az 1998-ra vonatkozó számítások eredményét közlöm (7. és 8. táblázat). Ezek alapja egy olyan előrejelzés, amely szerint a gazdaság növekedése az 1997. évit valamelyest meghaladó mértékben folytatódik, és ezen belül a fogyasztás növekedése is nagyobb lesz a tavalyinál. A külkereskedelem dinamikája továbbra is gyors marad, de a behozatalé kissé meghaladja az exportét. A külkereskedelmi statisztika szerinti egyenleg 2,2-2,5 milliárd dolláros hiányt fog mutatni. Az aggregált kereslet mindhárom összetevőjénél (fogyasztás, felhalmozás, export) az importigényesség növekedését feltételeztem. A bemutatott arányok mellett megvalósul a fenti prognózis, és ezek az arányok – a mostani ismereteink szerint – reálisnak tekinthetők. Abban a külső egyensúly szempontjából kedvezőbben esetben, ha a végső fogyasztás importaránya az – eddigi legmagasabb – 1994. évi szint fölé kerülne 1 százalékponttal, ez közelítően félmilliárd dollárral rontaná a külkereskedelmi egyenleget, ami mintegy 1 százalékponttal vetné vissza a GDP növekedését.

7. táblázat

A GDP egyes felhasználási tételei (közvetlen és közvetett) áruimport-tartalma (százalék)

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998
	ÁKM alapján	feltételezett arány				
Végső fogyasztás	18,0	19,4	18,1	17,8	18,3	18,8
Bruttó felhalmozás	32,4	33,0	32,0	32,5	35,0	36,0
Export	22,3	22,3	25,5	28,2	34,2	36,2

8. táblázat

A GDP egyes felhasználási tételei importfelhasználásának aránya a teljes áruimportból (százalék)

Megnevezés	1993	1994	1995	1996	1997	1998
	ÁKM alapján	feltételezett arány				
Végső fogyasztás	56,2	54,3	45,0	40,1	34,7	32,5
Bruttó felhalmozás	22,9	24,3	24,6	26,4	24,4	24,4
Áruexport	20,9	21,4	30,5	33,5	40,9	43,1

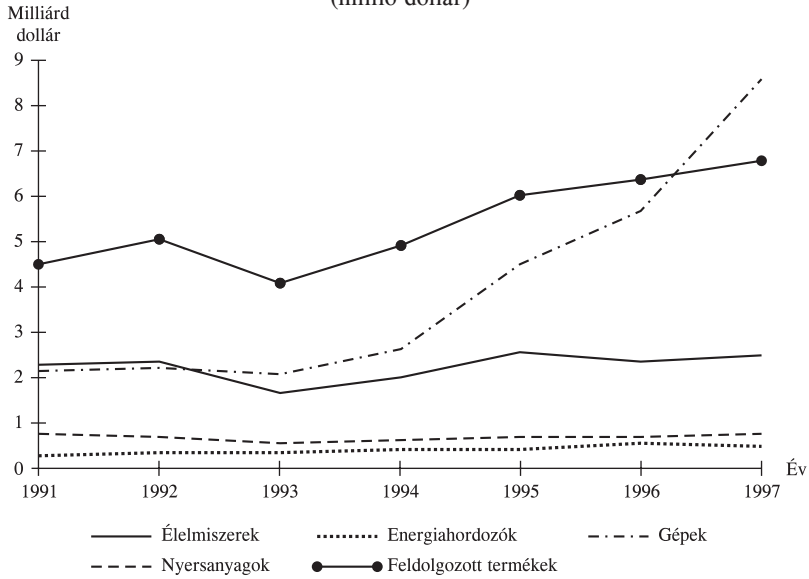
Összefoglalás

Végezetül röviden tekintsük át a külkereskedelem árufőcsoportonkénti alakulását több év távlatában! A 4. ábrából jól látható mind az export, mind az import szerkezetének jelentős átalakulása. Főként a gépek, kisebb részben a különféle feldolgozott termékek külkereskedelmének jelentős növekedése az, ami ennek az időszaknak a legfőbb jellemzője.

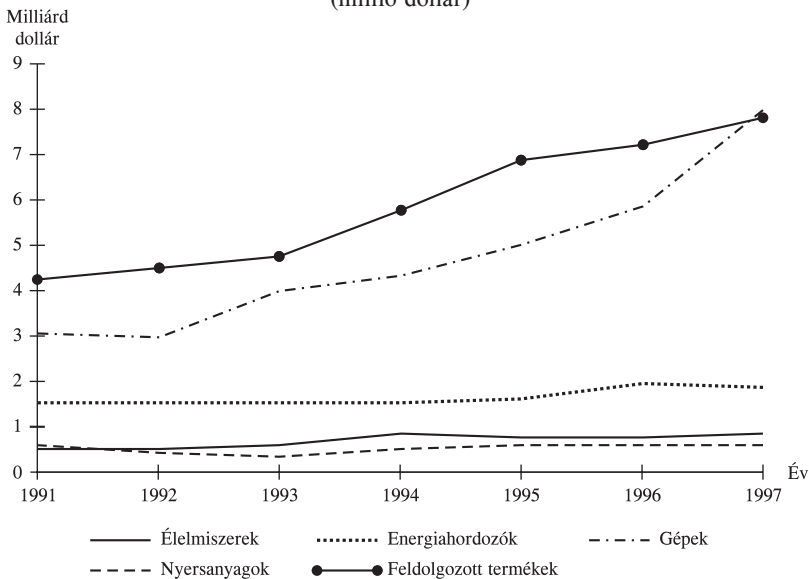
Az export és az import szerkezeti átrendeződése főként a multinacionális cégek meglepedése révén meghonosodott új gépipari ágazatoknak köszönhető, de 1997-ben már gyakorlatilag minden ipari ágazat termelés- és exportnövekedést tudott felmutatni.

Az elmúlt években megnőtt ugyan az importigényesség, hiszen a gazdaság nyitottabbá vált, de az importfelhasználás szerkezete úgy rendeződött át, hogy a behozatalnak a korábbinál nagyobb része épül be az exporttermékekbe, és kisebb része szolgál belföldi

4. ábra
Az export árufőcsoportonkénti alakulása, 1991–1997
(millió dollár)

5. ábra
Az import árufőcsoportonkénti alakulása, 1991–1997
(millió dollár)

felhasználási célokat. Ez a magyarázata annak, hogy a bruttó hazai termékhez viszonyított külgazdasági hiány jelentősen csökkent.

Amikor a beindult gazdasági növekedésről vagy elviselhető mértékű külgazdasági hiányról beszélünk, önmagunkhoz viszonyítunk. Tanulságos azonban az a viszonyítás is,

9. táblázat

Egyes közép-európai országok EU-ba irányuló exportjának EU-importon belüli részarányváltozása (előző év=100)

Megnevezés	Részarányváltozás (százalék)		Export részesedése az importból
	1996/1995	1997. I.–III./1996	1997. I.–III.
Csehország	94,8	105,7	0,67
Lengyelország	99,1	106,6	0,86
Magyarország	109,0	119,0	0,65

Forrás: Main Economic Indicators, 1998. február; Statistické Prehledy, 1997. 12. sz. Biuletyn Statystyczny, 1997. 12. sz.

amikor az általunk elért eredményeket a legfontosabb piaci versenytársainkéhoz hasonlítjuk. Ennek részletes tárgyalása e cikknek nem témája, de az elmúlt évek e téren is sikeres voltát a 9. táblázat adatai is mutatják.

Mindhárom ország súlya rendkívül kicsi az Európai Unió behozatalában, és nyilván a visegrádi országokkal közös célunk e parányi részesedés jelentős növelése. Számunkra azonban kedvező, hogy két egymást követő évben sikerült növelni piaci részesedésünket, és ezzel megközelítettük Csehország részarányát.

A világgazdaságba történő integrálódást szolgáló lépéseknek (a társulási szerződés, a CEFTA-és más szabadkereskedelmi megállapodások megkötésének) a hatása a tárgyalt időszakban már megmutatkozott az ország gazdaságának nyitottabbá válásában. A felerősödött külső versenynek kitett vállalatok, bár egyes esetekben nyilván fájdalmas következményekkel, mégis képesek voltak alkalmazkodni, és az új iparágak megtelepedésével együtt olyan előrevívő szerkezeti változások mentek végbe a gazdaságban, amelyek hatására rendkívüli mértékben megnőtt az exportképesség: a nemzetgazdaság exportjának a GDP-hez viszonyított aránya az 1994-es 29 százalékról 1997-re mintegy 46 százalékra nőtt, míg az import/GDP arány a kiinduló 35 százalékról csak 47 százalékra emelkedett. Ennek a szélesebb értelemben vett versenyképesség-javulásnak a megőrzése, illetve a további javítása lehet az az irány, amelynek mentén a gazdaságpolitikának érdemes az elkövetkező években a polgárok jólétének növelését elképzelnie.

Hivatkozások

- ANTAL LÁSZLÓ [1998]: Kiigazítás – ahogy én látom. Közgazdasági Szemle, 2. sz.
 ANTALÓCZY KATALIN [1998]: Külgazdasági folyamatok 1997-ben. Külgazdaság, június.
 BALASSA ÁKOS [1997]: Gondolatok a gazdasági növekedés néhány problémájáról. Közgazdasági Szemle, szeptember.
 IMF [1997]: Direction of Trade Statistics.
 Jelentés a külföldi működőtőke kereskedelmi mérlegre gyakorolt hatásáról. Kézirat. Privatizációs Kutatóintézet, 1997. május.
 KSH [1996]: Beruházás. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
 KSH [1997]: Külkereskedelmi termékgazdaság 1997. január–december. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
 KOPINT-DATORG [1998]: Konjunktúrajelentés. 1. sz. Kopint-Datorg, Budapest.
 MNB [1995]: Éves jelentés. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
 MATOLCSY GYÖRGY [1997]: Kiigazítás recesszióval. Kemény költségvetési és puha piaci korlát. Közgazdasági Szemle, 9. sz.